
INLEIDING

samengesteld door G. Deseyn en G. Verheeke

Reeds in de 14de eeuw bewerkte men in Vlaanderen katoen, het komt immers voor onder de goederen die in de Antwerpse haven werden verhandeld. Nochtans kende deze nijverheid alhier geen hoge vlucht.

Vanuit Indië voerde men katoenstof in onder vorm van *calicots* en *mousselines*, al dan niet bedrukt.

In de 15de en 16de eeuw werden zowel in Vlaanderen, Frankrijk als Engeland de zgn. katoenen *fusteynen* geweven. Langzamerhand ontwikkelde zich in de loop der 17de eeuw een heuse katoenindustrie.

In de 18de eeuw spitste deze zich toe op het bedrukken van *indiennes* terwijl men in Engeland de technische innovaties van spin- en weefmachines voor de eigen katoenproductie ontwikkelde.

In de lage landen waren, zoals vermeld, katoenen weefsels uit Indië van oudsher bekend, Amsterdam was één der grootste katoenmarkten en dit tot het midden der 18de eeuw.

Het weven van *fusteynen*, *bombazijnen*, *siamoisen* e.d. kende een grote expansie.

Naar voorbeeld van Gent en Brugge werden ook o.a. te Sint-Niklaas, Kortrijk, Antwerpen en Ieper katoenen en gemengde stoffen vervaardigd.

Brugge, einde 17de- en begin 18de eeuw hét centrum van de Vlaamse katoennijverheid, kende een *Fusteyne Halle*, exclusief bestemd voor het verkopen van produkten waarin katoen verwerkt was.

Verschillende reglementen en *ordonnantien* werden in die periode in verband met de katoenbewerking uitgevaardigd. Een dezer *plakkaten*, dd. 28 februari 1744 luidde :

ORDONNANTIE

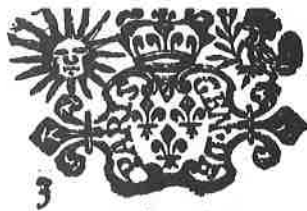
ende

REGLEMENT.

Alsoo den Deken ende Eedt van de Fusteyn-Halle aen den Collegie van Schepenen deser Stadt raport hadden ghedaen ende te kennen hadden ghegeven, dat ter Warandatie van deselve Halle, Fusteynen worden ghebrocht ghemaeckt van Smirnasche, Akersche, Cypriötische of te andere ondeugende Cattoene-wolle-gaerens, exhibeerende voor preuve stwee stucken van dierghelijcke slechte gaerens Ghefabriqueert, midtgaeders twee monsters t'eene van Levantsche of te Smirnasche Cattoene-wolle, ende het ander van bedorve Westersche ofte Guedaloupe Cattoene-wolle, zijnde voor desen by den voorseyden Deken ende Eedt noyt ghedoogt gheweest, dat dierghelijcke Cattoenewollen inde Fusteynen van de Fabrique deser stadt souden worden veroirboirt, ten eersten : ter oosaecke dat de stucken van die soorte van Cattoenen ghefabriqueert, om hunne slechte qualiteyt ten meerderen deel ter Warandatie souden moeten gesneden worden, waer door den werck-man in plaetse van profyt, daer mede meer schaede soude doen, soo oock de Spinneghen, de welke met de selve Wolle te spinnen, den kost niet en souden kunnen winnen, mits in 't spinnen van de voorseyde Cattoenen de draeden gheduerigh zijn brekende, om de kortheyt vande selve sorte van slechte Cattoenewollen, voorts om dat de selve stucken ghebleeckt zijnde, ende door den koopman van alhier versonden wordende naer alle vremde ghewesten, de selve aldaer bevonden wordende van soo slechte qualiteyt als de gonne in sommige van de voorseyde ghewesten worden gefabriqueert, als in Hollandt, Duydtsland,

Ordonnantie van Lodewijk de Veertiende, uitgevaardigd in 1691 als eerste poging om een nationale katoennijverheid, in het bijzonder het uitbouwen van eigen spinnerijen, te bevorderen met de opbrengst van de verhoogde taks te heffen op de invoer van katoenproducten.

◀ (Centrale Bibliotheek R.U.G., Fonds Vliegende Bladen, dossier Coton)

*EXTRAIT DES REGISTRES
du Conseil d'Etat.*

LE ROY voulant rétablir la Manufacture du Coton filé en France, & pour cet effet augmenter les Droits qui se levent aux Entrées du Royaume sur celui qui vient des Pais Etrangers, & les rendre uniforme dans tous les Bureaux desdites Entrées, même diminuer en faveur de ladite Manufacture & du Commerce des Isles Françoises de l'Amerique, les Droits qui se payent ausdites Entrées pour le Coton en laine venant desdites Isles. Veut les Tarifs des Droits d'Entrées & des Sorties du Royaume: Oüi le Rapport du Sieur Phelypeaux de Pontchartrain, Conseiller ordinaire au Conseil Royal, Controlleur General des Finances. **S A M A J E S T E' E N S O N C O N S E I L**, a Ordonné & Ordonne, qu'à commencer du vingtième du present mois, il sera levé & perceu, tant dans les Bureaux des Cinq Grosses Fermes, que dans tous les autres des Entrées du Royaume, même en ceux de la Douanne de Lyon, sur le Coton filé venant des Pais Etrangers, la somme de vingt livres du cent pesant, au lieu des Droits portez par les Tarifs desdites Entrées. Fait Sa Majesté défenses à Maistre Pierre Pointeau, Fermier General des Cinq Grosses Fermes, & autres unies, ses Procureurs, Commis & Preposez, de faire aucune composition ni remise dudit Droit, à peine d'en repondre en leurs propres & privez noms. Veut & Ordonne Sa Majesté en faveur du Commerce des Isles Françoises de l'Amerique, qu'il ne soit payé à l'entrée du Royaume pour le Coton en laine venant desdites Isles, que trente sols du cent pesant, au lieu de trois livres portez par le Tarif du dix-huitième Septembre 1664. Enjoint aux Sieurs Intendans & Commissaires départis dans les Provinces & Generalitez du Royaume, de tenir la main à l'exécution du present Arrest, qui sera lû, publié & affiché par tout où il appartiendra. Fait au Conseil d'Etat du Roy, tenu

Antwerpen, Ryssel, ende andere plaetsen, alwaer sulckdanighe tot merckelijcken minderen prijs worden verkocht, dese voornoemde van alhier versonden stucken (als niet hebbende hunne behoorlijcke qualiteyt gelijk voor desen) sonder twijffel te rugh soudon kommen, oock soo wel de gonne ghemaect met goede stoffe, als de gonne ghemaect met het voorseyde slecht Cattoen, waer door de koop-lieden van alhier waerschyndlyck geruineert soudon worden; want den vrenden koop-man sig betrouwende op de al oude egaele deugtsaeme Warandatie ende sulckx niet bevindende, soude konnen presumeeren dat het, hem ghesonden goedt, ter Warandatie gefraudeert soude zijn gheweest, ende ten minsten voor sijne rekeninge laeten liggen, boven dat daer uyt volgen soude de totale ruine en disreputatie van de Brughsche Fabrique, ende alsoo sy niet en bevinden dat voor desen by point van keure of alle andere acten geëmaneert by den Heere ende Weth, het gebreyk van de voorseyde Wollen in de Fabrique verboden is gheweest, al hoe-wel den voorseyden Eedt, uyt hun eigen autoriteyt altijd hebben getracht daer in te voorsien tot beter welstant vande selve Fabrique, soo blyckt by seker acte van daeten 14 Oogst 1732, staende in het tweede Register vande Fusteyn-Halle, versoecken dat het tacit verbodt van den voornoemden Eedt bekrachticht soude worden door eene Weth, dienende voor point van Keure, alle welcke voorenstaende redenen rypelijck overwoghen zijnde gheweest.

Soo is't dat den Heere ende Weth ghehoort hebbende het rapport ende advijs van Haer-lieder ghecommitteerde ten Tresorye, de welcke daer op te vooren hadden ghehoort verscheyde Koop-lieden besonderlyck handelende in Fusteynen, midtgaeders veele Baesen, Fabrikateurs vande selve Fusteynen, seer ter herten nemende den welstant ende conversatie vande seer oude ende vermaerde Fabrique vande Fusteynen binnen dese Stadt, verbieden ende interdiceren, soo sy doen midts desen, aen alle de gonne die Fusteynen binnen dese Stadt zijn Fabriquerende, koopende ende verkoopende, ofte hun daer eenigsints mede gheneerende, van eenighe Cipriötische, Smirnasche, Akersche ofte andere dierghelijcke ende slechte Cattoene-Wolle te veroir-

boirelyck in de voorseyde Brughsche Fabrique, volgens het oordeel en declaratie van den Deken ende Eedt van de voorseyde Fusteyn-Halle, in de voorseyde Fabrique van Fusteyn te verwercken, doen ofte laeten verwercken, ofte de selve aen andere Fusteyniers te verkoopen, op de Boete van dry ponden Paresijsse van elck Pondt, te gaen volghens der Placcaeten.

Interdicerende voorts aen een yder wie het zy eenighe Smirnasche, Cipriötische ofte Akersche Cattoene-Wolle binnen dese stadt ofte Schependom der selve, te huysen of te hoven, sonder voorgaende kennisse vanden voorseyden Deken ende Eedt, op de Boete van 50 Ponden Paresijsse, te verbeuren by den gonnen contrarie ghedaen hebbende, te gaen als vooren.

Ordonnerende voorts alle de selve Fabricateurs eenighe vande voorseyde Cipriötische, Smirnasche, Akersche ofte andere dierghelijcke slechte Wollen in huys ofte in hun bevelt hebbende, binnen de dry daghen naer de Publicatie deser hun daer van te ontmaecken, op peyne als vooren, soo nochtans dat de gonne die binnen den voorseyden tijdt daer toe geene occasie hebben en sullen, op de voorseyde peyne ghehouden zyn van de selve Wollen over te leveren aen Deken ende Eedt voorseydt, omme by hun tot alderstondt dat sy de selve occasie sullen vinden te bewaeren ende ghesequestreert te houden.

Ordonnerende den selven Deken ende Eedt de twee aengehoude stucken, te weten : het ghestript in vieren te snyden, ende het effen in twee te splette ende te snyden, midtsgaeders de voorseyde Levantsche Cattoene-Wollen die sy ten huys vande Fabricateurs sullen weten te zijn, af te haelen, 't zij de selve noch rauw is, ghekaert of te ghesponnen om de selve ghemaect te worden tot Lament ofte dierghelijck ghebruyck.

Alles niet min by provisie ende tot naerder Ordonnantie.

Ende opdat niemandt hier van en soude pretexteren cause van ignorantie wierdt gheresolveert de selve Ordonnantie te laeten Publiceeren ter Halle, ende affixeren ter plaetse ghecostumeert, midtsgaeders inserreren in den Keur-boeck van de voorseyde Halle.

Actum in Camer den 28 Februarië

1744.

My Present J.F. Verhouver.

Ghepubliceert ter Halle den 28 Februari 1744.

My Present B.X. Boutens.

Vanaf het midden van de 18de eeuw ontwikkelde zich ook te Gent de katoendrukkerij, het bedrukken van ingevoerde Indische geweven katoenen, de zgn. *Indiennes*.

Het succes van dit nieuw textielproduct werd echter al vlug overschaduwed door de bliksemsnelle opgang van de katoenspinnerij en -weverij.

De produktie van 10 spinners was echter amper groot genoeg om één weefgetouw in werking te houden. Men kan zich dus voorstellen dat naarstig naar andere oplossingen werd uitgekeken.

In 1752 werd hier een eerste "gemechaniseerde" katoenspinnerij opgericht. Deze produceerde echter uitsluitend de wieken voor kaarsgieterijen en olielampen.

Vermoedelijk werd hier een analoog systeem in werking gesteld, als het in Engeland door Wyatt en Lewis Paul in 1738 uitgevonden, doch nooit in toepassing gebrachte rekwerk voor het verfijnen van lonten.

In de periode dat in Engeland Higgs (1763) en Hargreaves (1764-67) de *Spinning Jenny* ontwikkelden en verbeterden en Arkwright (1768-70) zijn *Waterframe*, *Throstle of Watertwist* construeerde, werd in 1765 de Antwerpenaar Joseph Pieters vermeld, die te Gent een heuse *manufacture* voor het mechanisch spinnen van katoen zou hebben opgericht.

In 1771, slechts enkele jaren na het op punt stellen van de *Spinning Jenny*, werd deze reeks naar Frankrijk gesmokkeld door een zekere Holker, wiens vader sinds 1749 (of 1751) aldaar Inspecteur Generaal van de Textielnijverheid was. John Holker's vader had vroeger reeds weefmachines naar Normandië gesmokkeld, alsook een 25-tal Engelse werklieden als instructeurs, en had in een voorstad van Rouan een *manufacture Royale de velours et draps de coton* opgericht.

Tussen 1776 en 1780 werden copieën van de *Spinning Jenny* - *Jeanettes* zoals men ze in Frankrijk noemde -

over het ganse koninkrijk verspreid. In grotere katoenbedrijven waren spinmachines met 60, in kleinere met 26 tot 30 spullen in gebruik.

De continue-spinmachine *The Throstle* van Arkwright; in 1775-79 gecombineerd met de *Jenny* door Crompton, leverde de zgn. *Mule Jenny* op.

Na 1780 werden de eerste daaraan verwante machines op het vasteland geïntroduceerd, nl. in Frankrijk, (Elzas, Normandië) en Duitsland (Ratingen).

De Duitse textielkoopman Johann Gottfried Brügelmann bracht, na een tijdlang te hebben gewerkt in het bedrijf van Arkwright te Cromford (Engeland) een spinmachine, vermoedelijk van het type *waterframe* naar Ratingen.

In dit anno 1783 gestichtte bedrijf, uit huldebetoon aan Arkwright eveneens *Cromford* genoemd, draaiden 1600 spullen.

Doch ook in onze gewesten werkten diverse krachten aan de mechanisering van het spinnen.

Zo verkocht in 1782 Camille de Bonafant (afkomstig uit Oostenrijk ?) te Brussel bij inschrijving katoenspinmachines met 36 bobijnen, waarvan de produktie die van 8 spinners aan het traditionele spinnewiel benaderde.

De tekst luidt :

Annonce de souscription pour une nouvelle machine pour la filature du coton.

Le sieur Camille de Bonafont, mécanicien de S.M. l'Empereur et Roi, qui a construit à Vienne différentes machines à l'usage des manufactures d'étoffes, est venu se domicilier à Bruxelles sous la protection du Gouvernement.

Il y a établi, ainsi qu'il avait établi à Vienne, diverses machines concernant les manufactures tant de soie que de laine et de coton, et L.L.A.A.R.R., en daignant agréer cet établissement, y ont attaché les faveurs et exemptions reprises à l'Acte du 1 Juin 1782, qui se trouve à la suite de cette Annonce N° 1.

Parmi les machines reprises au dit acte, il s'en trouve une, destinée à filer le coton à 36 bobines, qui travaillent à la fois et qui sont dirigées par une seule personne.

Cette machine qui produit pour le moins autant d'ouvrage que pourraient faire huit fileuses au rouet, dans un temps égal, et avec cet avantage, que le fil en est plus beau et plus fin que celui qu'on pourrait filer au rouet, et qui a été soumise à l'examen d'un commissaire de l'Académie Impériale et Royale des Sciences et Belles-Lettres de Bruxelles, et que le Sieur de Bonafont a fait travailler en présence de L.L.A.A.R.R.; de M. Le Comte et de Madame La Comtesse du Nord, et des personnes de la première noblesse de la ville, a été trouvée répondre à l'attente que son auteur en avait donnée, et lui a attiré de la cour les témoignages de la plus grande satisfaction, et cette Académie, sur le rapport de son Commissaire, y a donné son approbation, comme il est constaté par l'extrait de son protocole du 26 Août 1782 rappelé ci-dessous N° 2.

Comme le but de cette machine est l'utilité publique, en ce qu'elle fera épargner des sommes très fortes que coûte l'importation des cotons filés chez l'étranger, qu'elle favorisera l'accroissement des fabriques nationales, et surtout qu'elle donnera aux pauvres de chaque ville, bourg, village, et à tous ceux qui l'employeront une occasion de gagner un salaire plus fort que s'ils travaillaient au rouet, et que d'ailleurs le travail de cette machine est en particulier convenable aux personnes du sexe féminin et même aux enfants; le sieur de Bonafont offre l'acquisition de cette machine et de son secret, par souscription d'après la permission qu'il en a obtenu du Gouvernement général, qui est disposé à autoriser les administrations municipales à souscrire pour tel nombre de ces machines à filer le coton, qu'elles trouveront convenables aux circonstances de leur ville ou district, à prendre les deniers à ce nécessaires sur les caisses ou revenus des mêmes administrations; et à confier ces machines pour en faire usage en telles mains qu'elles jugeront à propos pour la plus grande utilité publique, et à donner même ces autorisations sans frais de ces administrations.

Conditions de la souscription.

1. - Chacune de ces machines com-

plètes sera livrée au prix de 20 louis d'or, par dessus 8 louis d'or pour l'instruction à donner à l'acquéreur sur la manière de s'en servir, sur le secret des apprêts, etc.; au surplus l'acquéreur devra se pourvoir de 8 livres de coton du Levant pour son instruction.

2. - Il formera des élèves dans son domicile, rue Ducale à Bruxelles, pour l'instruction desquels il aura toujours des machines en activité.

3. - Pour cinq machines il formera une élève, ce cas excepté pour les petits endroits qui n'en auraient acquis que deux ou trois.

4. - Cette instruction étant publique, lui donne l'aisance de former autant d'apprentis que de machines; cependant il la réduit à un apprenti pour cinq machines, par économie pour les souscripteurs, un élève pouvant former les autres; il en formera cependant autant que l'on désirera aux conditions requises à l'article 1.

5. - Il offre, lorsque les machines seront en activité, dans chaque endroit, de s'y rendre une ou deux fois moyennant qu'on lui paie les frais de voyage, séjour, ou pour un tant par jour.

6. - Toutes les machines livrées seront exactement conformes et aucune ne sera livrée sans être approuvée par un Commissaire de l'Académie et empreinte du cachet Ap Ac N°, ce qui évitera toute fraude, ne répondant que de celles construites par lui et par ses élèves.

7. - Les élèves qui peuvent se former aisément en 15 jours ne retourneront chez eux qu'après avoir prouvé leur parfaite instruction; ils seront munis d'un certificat, et d'un échantillon de coton filé par eux.

8. - Les frais de transport, emballage, port de lettres, seront aux frais des souscripteurs, qui auront la bonté de faire payer par leur banquier ou chargé d'affaires le prix de la machine, également celui de l'instruction, sous les clauses de l'article 7.

9. - Cette souscription sera ouverte jusqu'au 31 décembre 1782, après lequel temps elle se réserve de l'accepter ou de la refuser pendant la quinzaine suivante, si elle n'est pas de nature à le dédommager de ses dépenses, et à lui fournir une récompense

méritée pour la communication d'une machine aussi avantageuse à l'Etat et au Public.

10. - Messieurs les souscripteurs seront servis avec la plus grande expédition suivant ordre et date de la souscription et de la quantité de machines; on annoncera même à chacun le temps qu'il pourra être servi, afin que huit jours en avance on puisse envoyer les élèves.

11. - Il offre également les machines insérées dans l'acte N° 1, à des conditions honnêtes.

12. - Il prie de lui adresser les ordres directement : rue Ducale, maison de M. l'Avocat Thielens, à Bruxelles.

Daarbij was een tweede document gevoegd, de zg. Acte N° 1 :

Leurs Altesses Royales ayant eu rapport du plan, sous lequel Camille de Bonafont se propose d'établir dans ces Pays.

1° Un cylindre sur le modèle de ceux qui existeraient à Paris et à Vienne, pour lustrer toutes étoffes neuves ou vieilles, d'or, d'argent, de soie et fil de soie et coton, broderies au tambour.

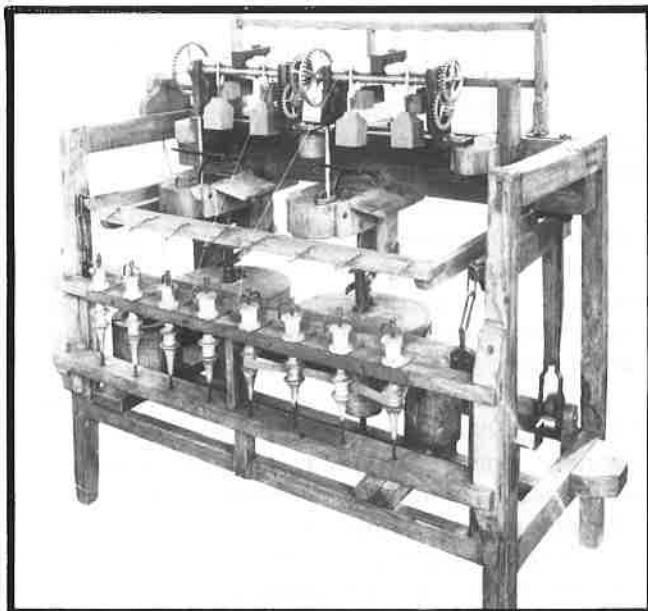
2° Une machine à gaufrer les velours ou pannes et propre à figurer des dessins en moiré sur les étoffes de soie unie.

3° Une machine propre à donner un apprêt nouveau à toutes les étoffes de soie, demie-soie et crépon, etc.

4° Des machines pour la filature des cotons et voulant favoriser l'établissement des ces machines, ont, pour et au nom de l'Empereur et Roi, par avis du Conseil des Domaines et Finances de sa Majesté, accordé et accordent par cette au dit Camille de Bonafont la permission d'établir en ces Pays les dites machines, accordent au surplus L.L.A.A.R.R. au dit Camille de Bonafont :

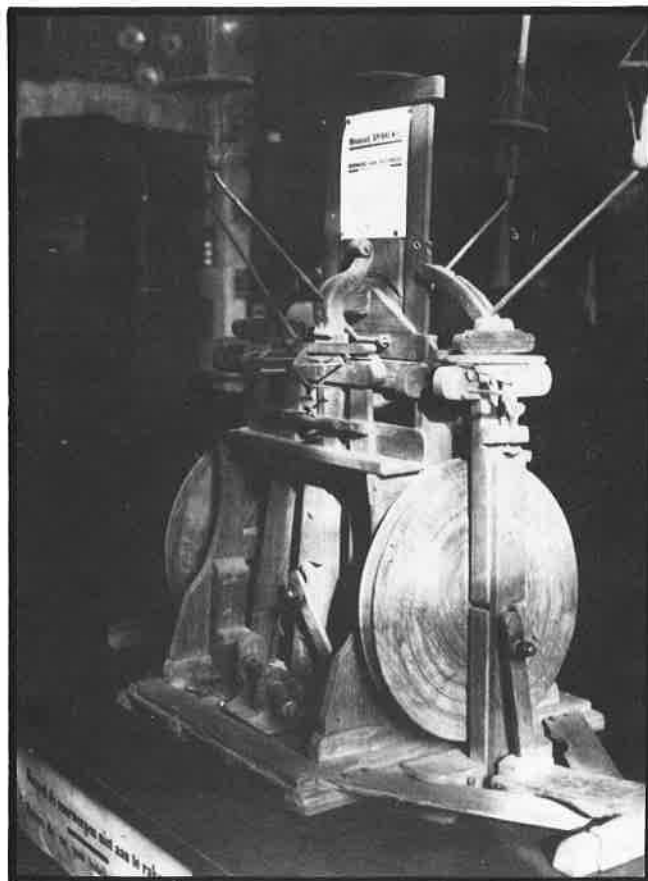
1° L'entrée libre, des matières premières qu'il employera, pourvu qu'il s'adresse chaque fois au Conseil des Finances pour en obtenir les dépêches requises, en expliquant la quantité et qualité des dites matières, et la sortie franche de tout droit des objets de ses fabriques.

2° L'exemption de tout droit interne sur les fils de coton qu'il enverra de ses fabriques dans les diverses provinces de ce pays.

In 1775 werd voor het eerst een *spinning jenny* door een Engels immigrant, Christoffer Tully, naar de Verenigde Staten van Amerika gebracht. Doch het is een andere immigrant, Samuel Slater, die tussen 1787 en 1790 de eerste succesvol werkende spinmachine in Amerika zou introduceren en verbeteren. Evenals Brügelmann had Slater een tijdlang bij Arkwright gewerkt, en het was met diens type *throstle* of vleugelspinmachine (later geëvolueerd tot ringspinmachine) dat Slater de basis zou leggen van de reusachtige Amerikaanse katoenindustrie. (Foto Archief M.I.A.T., Gent)

Mechanisch spinnewiel uitgevonden door de Vlaming Bernard Van Ruymbeke op het einde van de 18de eeuw. Deze machine kon 4 draden tegelijk spinnen en behoort tot de verzameling van het museum van Oudenaarde. (Foto Archief M.I.A.T.)

3° L'exemption de tout droit interne sur les manufactures qu'on enverra des autres endroits de ce pays à son établissement pour être cylindrées, gaufrées et apprêtées, ainsi que pour leur destination ultérieure.

4° L'exemption du Guet et Garde pour sa personne et celles de ses principaux ouvriers demeurant dans la maison de son établissement, ainsi que l'exemption de logement des gens de guerre pour la dite maison.

5° Enfin, l'entrée libre de ses meubles et effets, et de ceux des personnes dont il aura besoin pour la manutention de son établissement, à charge qu'à chaque fois qu'il voudra en faire entrer, il devra s'adresser au dit Conseil des Domaines et Finances, et y présenter la liste des dits meubles et effets pour obtenir les dépêches nécessaires.

Ordonnent L.L.A.A.R.R. à tous ceux qu'il appartiendra de se régler et conformer selon ce.

Fait à Bruxelles le 1 Juin 1782.

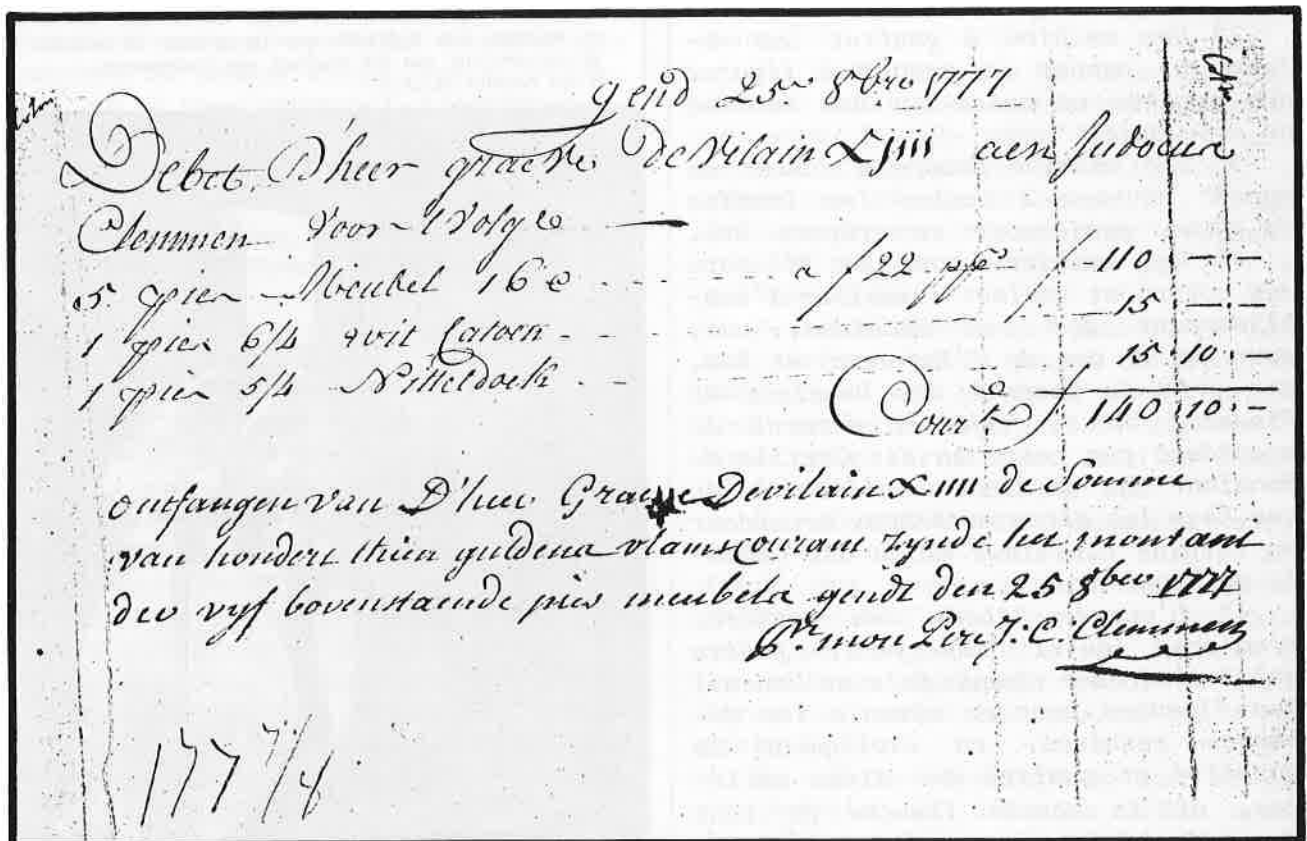
(Signés) MARIE. ALBERT.

Le Baron DE CAZIER J. DE WITTE.
G. BAUDIER.

Een zekere Deltombe, een Brussels werkman, wierp zich ondertussen op als dé uitvinder van de machine die de Bonafont later trachtte te lanceren, en leverde daarbij de nodige bewijzen aan wie dat maar wilde.

In Doornik werkte in 1785 M.J.F.J. Delvigne in zijn katoenspinnerij met een machine, verwant aan deze in Engeland en Frankrijk in gebruik. Enkele jaren later bouwde, eveneens te Doornik, M.P.J. Vernier voor zijn spinnerij een machine die de produktie van ca. 40 spinnewielen aankon.

Uit eerste hand, een *Mémoire* van Lieven Bauwens (1769-1822) uit de eerste jaren der 19de eeuw, vernemen we een aantal andere initiatieven die in de laatste decennia van de 18de eeuw in Frankrijk werden opgezet: *Depuis le privilège de Hessels et Martin, acheté par le Gouvernement de France en 1783 (...) quels sont les encouragements et les faveurs que l'on a accordés aux artistes en filature? Neuville, Orléans attestent les vains efforts de Milne; Amiens, Melun, Toulouse ne croient pas prospérer davantage les essais de Spencer et de Pickfort.*

Een der vroegste getuigenissen van de Gentse katoenindustrie: leveringsbordersel (ontvangstbewijs) van Judocus Clemmen aan burggraaf VILAIN XIII, dd. 25 oktober 1777, vermoedelijk i.v.m. het Rasphuis. (Centrale Bibliotheek R.U.G., Fonds Vliegende Bladen, dossier Cotton)

Naast de spectaculaire vooruitgang in de 18de eeuw in Engeland geboekt bij de mechanisatie van het katoenspinnen, kende immers ook Frankrijk tussen 1780-1788 de eerste rendabele vestigingen van continue-katoenspinnerijen.

In 1780 bezaten diverse *manufactures* reeds *mécaniques à chariot* voor het fijnspinnen van katoendraad, waarop één persoon twintig tot vierentwintig draden tegelijkertijd vervaardigde.

Zoals hoger vermeld werd de eerste *continue* katoenspinnerij door Martin en Hessels te l'Epine (nabij Amiens) gesticht. In 1783 kregen zij het exclusief privilege voor de duur van 12 jaar op de productie en gebruik van o.a. grof- en fijnspinnmachines, privilege dat nadien door de regering als het - tot dan toe - meest geperfectioneerde is opgekocht.

De Engelse technicus Miln(e) richtte in 1784 met steun der Franse regering te Neuville nabij Lyon een katoenspinnerij met *continues* op.

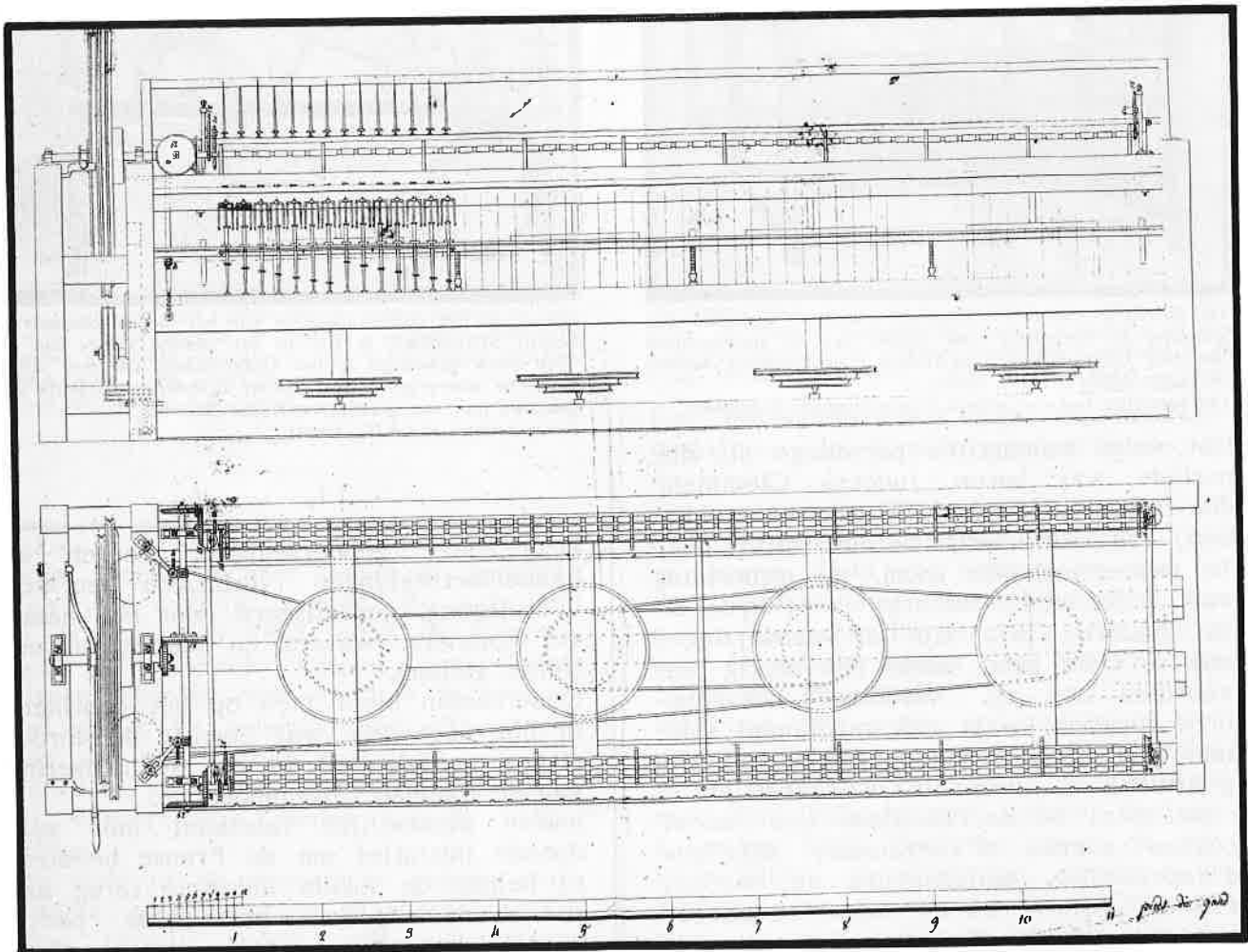
Zijn spinnmachines bevinden zich sinds 1785 in het *Conservatoire des Arts et Métiers* te Parijs.

Miln ontving voor bewezen diensten, van de Franse regering een aanmoedigingspremie van 50.000 pond, naast een jaarlijkse toelage van 6.000 pond, bovenop een premie van 1.260 pond voor elk assortiment machines geleverd aan de industrie.

Aan deze machines werden door talrijke *mecaniciens* verbeteringen aangebracht. Licht gewijzigde versies van deze spinnmachines, geleverd aan het *Conservatoire des Arts et Métiers* stelde men o.a. op te Orleans.

Tussen 1785 en 1788 bouwden Engelse werklieden continue-spinnerijen te Louviers en Toulouse en in 1788 construeerde de Engelse werkman-technieker Spencer, in de werkplaats van Morghan de la Huye te Amiens, een *Mule Jenny* met 180 spinnen en verticale trommel. Doch Spencer vertrok terug naar Engeland en de machine kon niet in werking gesteld worden.

Grondplan en opstand van een vleugelspinnmachine met centrale drijfkracht, op basis van opbouw (houten frame, beperkt gebruik metalen onderdelen, aandrijfschijven voor touwen) te dateren eind 18de eeuw, begin 19de eeuw. (SAG, Fonds NDP)

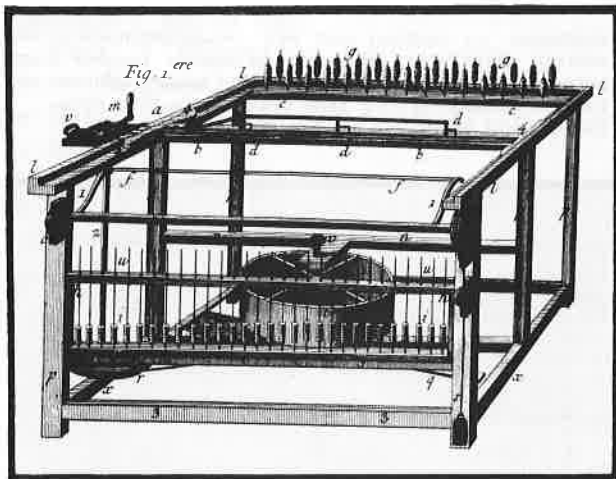
Tussen 1787 en 1788 bouwde ook een zekere Picford te Mélan een analoge *Mule Jenny* voor rekening van abt De Calonne.

Tot daar de pogingen in Frankrijk ondernomen om het mechanisch spinnen te introduceren.

Engeland, verontrust door deze "lekken", hernieuwde én verstrengde haar reglementen op de controle van productiecentra, verbood emigratie van werklui alsook de uitvoer van machines, dit alles op risico van strenge straffen.

In 1790 telde Engeland al 20.000 *jennys* en 7 à 8.000 *waterframes*. In Frankrijk draaiden op hetzelfde ogenblik toch al ca. 9.000 *jeanettes* ...

Rond die tijd kon men te Gent het aantal katoen *manufactures* op één hand tellen.

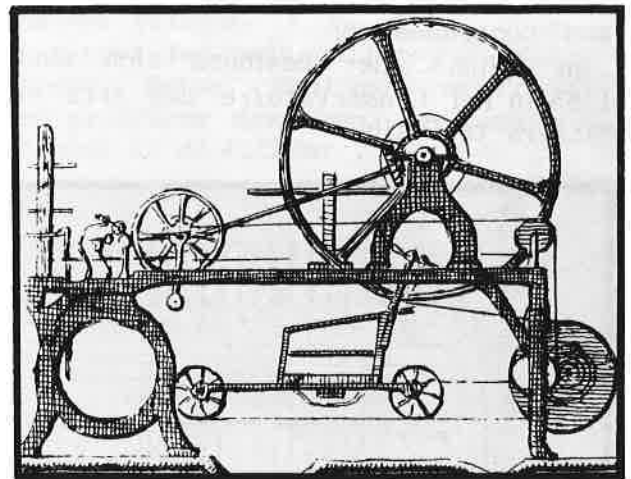

De *spinning jenny*, in Frankrijk *jeannette* genoemd, nabgebouwd en verbeterd naar model van de spinmachines die door toedoen van John Holker naar Frankrijk werden overgesmokkeld in 1771 (links). (Verzameling Twents-Gelders Textielmuseum Enschede)

Het enige belangrijke personage uit die periode was baron Judocus Clemmen, die tussen 1765 en 1777 zijn katoenblekerij en -drukkerij verder uitbreidde. In proces-verbalen i.v.m. de uitbreiding van de *Société Romberg et Compagnie* in januari 1787, zijn er aanwijzingen dat te Gent reeds meer dan dertig jaar voordien een zg. "vertikaal" katoenbedrijf bestond, waar ook machinaal spinnen van katoendraad mogelijk zou zijn geweest: *la commerce consistera principalement en marchandises des Indes, toutes sortes d'indiennes, fabrique d'impression, manufacture en coton, fil de coton, fil de laine et autres articles y relatifs.*

Het basiskapitaal van deze onderneming en *pleine activité depuis plus de 30 ans* bedroeg 1.200.000 *florijnen courant Brabants*, een respectabele som verdeeld in een 2/3 aandeel van Fredericq Romberg sr. en zijn beide zonen Fredericq jr. en Ferdinand, en een 1/3 aandeel in handen der gebroeders Walckiers. Bestuurder was Adolphe Fredericq Base, afkomstig uit Westfalen (Duitsland), na 1789 opgevolgd door zijn schoonbroer Jean Villiot, zelf eigenaar van één der grootste katoendrukkerijen van Gent nabij de Sint-Pietersabdij. Deze katoendrukkerij zou eind 1798 door Jeans' jongere broer Frans jr. en diens neef Louis De Vylder worden overgenomen.

De Franse Revolutie en de troebelen in de daaropvolgende jaren tussen 1789 en 1795 betekende het einde van deze schuchtere pogingen om te Gent een katoenindustrie op poten te zetten.

Detail uit het porseleinkaartje van het metaalconstructiebedrijf STEINBERG & Co, in het tweede kwart van de 19de eeuw gevestigd in het Gravensteen. De zeer schematische weergegeven *Mule Jenny* is evenwel duidelijk opgebouwd met een gietijzeren frame (boven). (Foto Archief M.I.A.T., Gent)

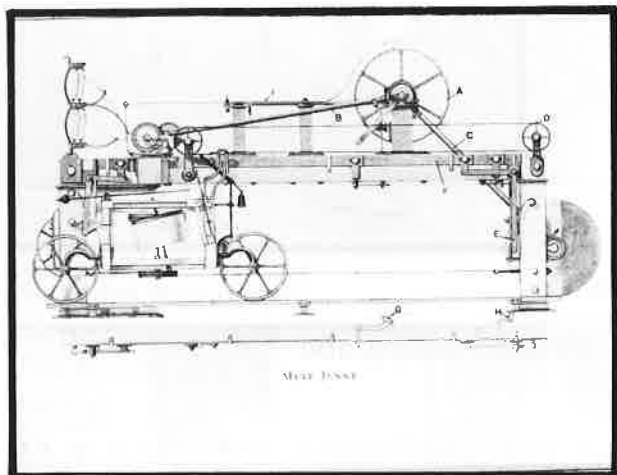
Door deze gebeurtenissen werden de handelsbetrekkingen verbroken en de vooruitgang, gerealiseerd door een handvol spinners, wevers en katoendrukkers teniet gedaan.

Ondertussen bleef men op het continent in het ongewisse wat betreft de voordeelingen gerealiseerd in de mechanisering van de Engelse katoenindustrie.

Iedere plaatselijke fabrikant met voldoende initiatief om de Franse bezetter te helpen de lokale industrie terug aan te zwengelen, kon omzeggens *carte blanche* krijgen.

In die optiek valt Lieven Bauwens' spionage- en smokkelaffaire gemakkelijk te verklaren. Met de introductie en de latere produktie van geperfectioneerde *mule jennys* boorde hij een markt aan die hem geen windeieren zou leggen. De kontinentale blokkade deed later de zgn. *vertikale trusts* ontstaan, m.a.w. katoenbedrijven bestaande uit een spinnerij, weverij en drukkerij. Alle Gentse industrieën waren trouwens vertikaal gestructureerd. De weverijen verwerkten te Gent gesponnen draad, de drukkerijen geweven stoffen.

De Franse decreten uit 1806, genomen met de bedoeling de invoer te beletten van ruw katoen, draad en stoffen van Indische en Engelse oorsprong, hadden niet zo'n direkt effekt op de binnenlandse markt. De aanwezigheid van aanzienlijke stocks en grote hoeveelheid illegaal in het land binnengesmokkelde pro-

Mule Jenny van een overgangstype tussen houten en gietijzeren frame, waarbij de houten structurele onderdelen werden aangevuld met gietijzeren verstevigingen (vermoedelijk begin 19de eeuw) (boven). (Foto Archief M.I.A.T., Gent)

dukten was daar de oorzaak van. Op lange termijn echter lieten de gevolgen zich wel degelijk voelen. Zo zag men in de loop van 1808 eerst de kostprijs van het Indisch katoen spektakulair stijgen, gevolgd door die van de gesponnen draad. Er ontstond een nijpend tekort aan ruw katoen enerzijds, en witte Indische katoenen stoffen anderzijds. Dit veroorzaakte paniek bij de industrieën.

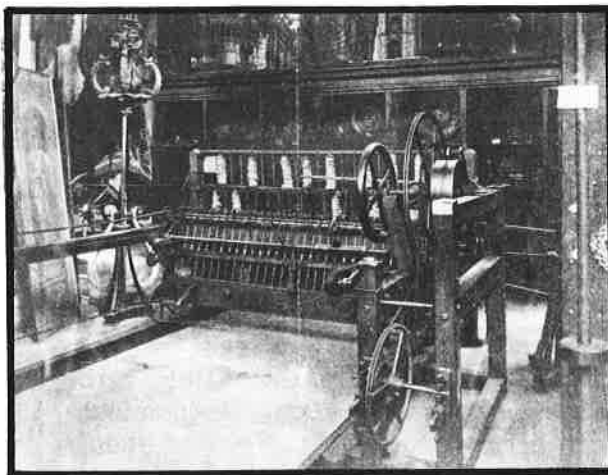
Om zich uit de situatie te redden trof-ten ze twee soorten maatregelen. Op korte termijn moest een vervangings-

middel worden gevonden. Zo verving het katoen van Levant het Amerikaans katoen, het inlands weefsel het Indisch. Maar de verwerking van katoen uit Levant vereiste aanpassingen aan de machines en de produktie van inlands katoen kon de vraag ernaar niet volgen. Dit verklaart waarom de industrieën bleven stockeren. Met als direkt gevolg dat de prijzen nog eens de hoogte ingingen.

De oorzaak van de latere opeenvolgende krisissen dient echter in een samenloop van omstandigheden worden gezocht.

De produktie was sterk gestegen, bestaande fabrieken breidden zich uit, andere ontstonden door het vooruitzicht dat de protectionistische maatregelen de Engelse concurrentie zou verhinderen.

Het aanbod oversteeg de vraag. De prijsstijging deed ook het verbruik da-

De Gentse *Mule Jenny* in de toestand zoals deze eertijds (voor de tweede wereldoorlog) stond opgesteld in het Folkloremuseum in de gewezen kapel der Caermers in de Lange Steenstraat (rechts). (Foto Archief M.I.A.T., Gent)

len. Bovendien bleef door de smokkelpraktijken de Engelse concurrentie op de markt.

De jonge industrie had de tijd niet gehad voldoende financiële reserves aan te leggen. Geld was schaars en duur en de hamstermanie immobiliseerde het reservekapitaal. In deze omstandigheden was de minste daling van het verkoopcijfer een catastrofe.

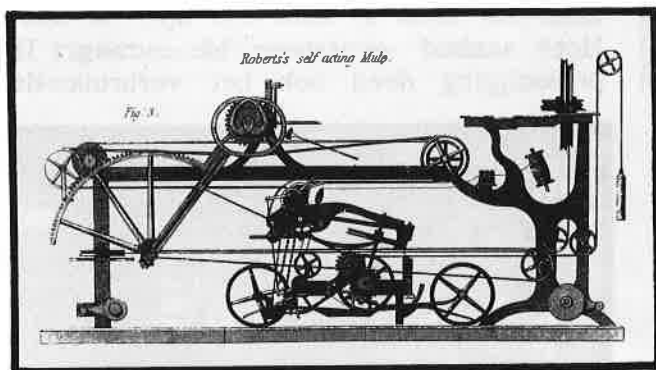
Men had geld nodig, reduceerde de verkoopprijs zodat men uiteindelijk goedkope afgewerkte produkten vervaardigde met duur betaald ruw katoen. De speculanten, bang geworden door de verkoopsdaling, verminderden tenslotte de kostprijs van de ruwe katoen. De regering liet vervolgens de uitvoer van ge-

spinnen katoen toe zodat rond 1810 een duidelijke heropleving van de Gentse textielindustrie merkbaar werd.

De verschillende krisissen veranderden de psychologie der industriëlen. In 1808, toen de katoenprijs duizelingwekkend steeg, breidden ze hun fabrieken uit, in 1813 sloten ze die juist. Er werd niet meer ten allen prijze geproduceerd, het optimisme was verloren gegaan.

Toch kende de katoenindustrie te Gent een gestage groei :

1811 : 23 spinnerijen, 15 weverijen, 10 drukkerijen; 1812 : 25 spinnerijen (totaal 103.500 spinnen), 13 weverijen, 15 drukkerijen; 1816 : 28 spinnerijen, (een niet opgenomen aantal) weverijen, 20 drukkerijen.

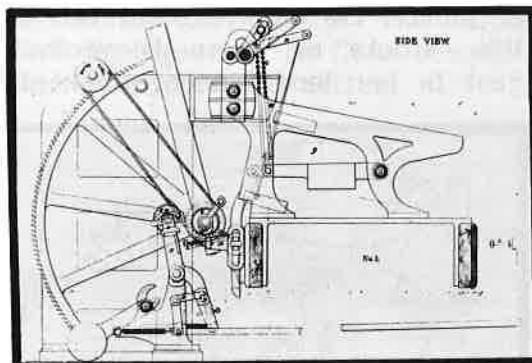
De beide groepen zouden een eigen mentaliteit, gewoonte en collectieve houdingen gaan ontwikkelen, waarbij de sociale klassen zich profileerden.

Tegenover de gewillige, want uitgehongerde kudde vol haatgevoelens, stelden zich de heerszuchtige en misprijzende meesters op. Zo werd in de Franse periode de basis gelegd van de sociale onlusten der latere tijden.

Roberts' Self Acting Mule, een type spinmachine reeds volledig opgebouwd uit gietijzeren en koperen onderdelen. Het *selfactor*-mechanisme om de in- en uitwaartse beweging van de wagen te automatiseren is uiterst links zichtbaar.

In detail is daarnaast dit aandrijfmecanisme weergegeven op een tekening der Platt Brothers en Co (Oldham, Engeland), nl. het kwartcirkelvormig tandwielsegment waardoor de in- en uitwaartse beweging van de wagen, vroeger uitgevoerd door de spinner, werd geautomatiseerd.

(Foto Archief Van Acker, M.I.A.T., Gent)

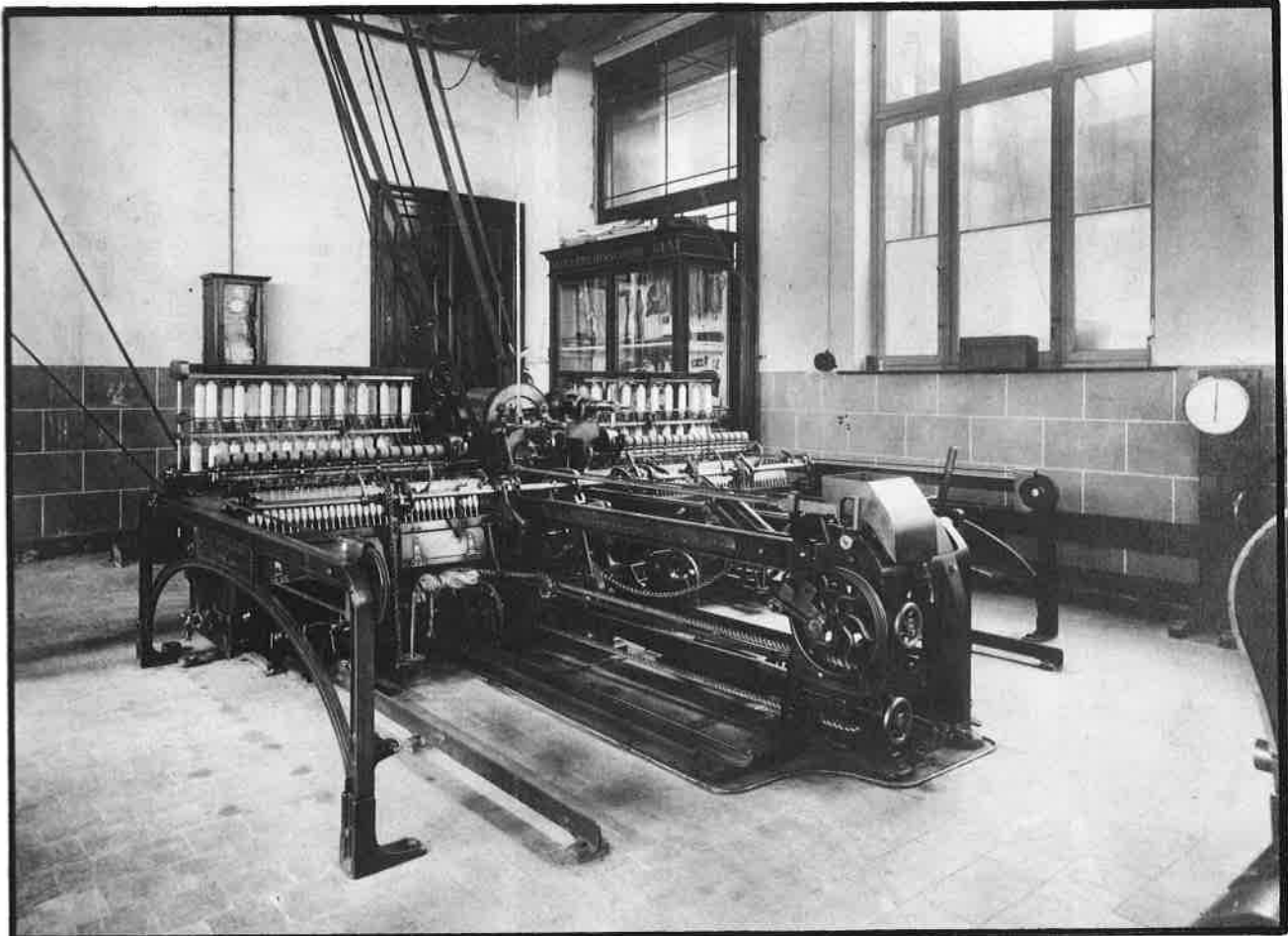

Samenvattend kan gezegd worden dat de handelsstad Gent, politiek verbonden aan Oostenrijk doch economisch afhankelijk van Spanje een industrieel centrum werd, politiek en economisch geaxeerd op Frankrijk. Het productie-systeem gebaseerd op corporatie, monopolie en huisnijverheid zag zich vervangen door de grote kapitalistische industrie, gemechaniseerd en gecentraliseerd.

De Franse bezetting zou ook voor de menselijke evolutie cruciaal blijken te zijn. Er werden twee klassen gevormd, bovenaan de rijke industriëlen, onderaan het fabrieksproletariaat. Deze laatste waren gerecruteerd uit de aanzienlijke groep mensen levend van overheidssteun. Rond 1793 maakte die immers nog 1/5 van de totale stadsbevolking uit. Geen wonder dus dat de overheid alle middelen die haar ter beschikking stonden, aanwendde om degenen die zichzelf het minst verdedigen konden naar de fabrieken te dwingen.

Beknopte bibliografie

- J.V. (?) *Aperçu historique sur l'introduction de l'industrie cotonnière en Europe*, uittreksel uit L'UNION TEXTILE, maandblad van de vereniging der oud-leerlingen van de textielafdeling der Industriële School Carels te Gent (1904).
- JAN DHONDT *Machten en Mensen, studies over de geschiedenis van de 19de en 20ste eeuw*, Jan Dhondt stichting, 1976.
- E. SCHROEDER - WESICI : *Industriële Revolutie*, Twents-Gelders Textielindriemuseum, Enschede, 1980.
- P.J.M. VAN GORP *Katoen, van de prehistorie tot de industriële revolutie*. De Archaeologische Pers, Nederland, 1985.
- H. COPPEJANS-DESMEDT *De Belgische Textielnijverheid op nieuwe wegen door een nieuwe mentaliteit. Schets van een historisch ontwikkelingsproces*. In : Handelingen Vijfde Nationaal Kongres voor Industriële Archeologie en Textiel, W.I.A.R.U.G., Gent 1977.
- J. DE VISSER *Mechanisering en economische groei : De Gentse Katoenindustrie in de eerste helft van de 19de eeuw*. In : Handelingen Vijfde Nationaal Kongres voor Industriële Archeologie en Textiel, W.I.A.R.U.G., Gent 1977.
- A brief retrospect of the progress made in the manufacture of cotton and in the construction of cotton machinery since the invention of the spinning machine in 1738*. In : Catalogue of Cotton Spinning & Weaving Machinery : Platt Brothers & Co Ltd, Oldham, England 1926.
- R. DE HERDT *De Mule Jenny, mechanische spinmolen uit het begin van de 19de eeuw, te Gent*, Stad Gent, 1978 en 1980.

Modelmachine *Self-acting* van de firma Platt Brothers Oldham, Engeland, anno 1899, eertijds aanwezig in de katoenafdeling van de gewezen nijverheidsschool Carels-Nicaise, Lindenlei, Gent.
 (Foto Archief M.I.A.T., Gent) ▲

Een hoogtepunt in de ontwikkeling der spinmachines van het type *mule jenny*: de *self-actor* van de gebroeders Platt te Oldham, Engeland.
 Een dergelijke dubbele *self-actor* werd door het M.I.A.T. verworven en zal in zijn integrale lengte worden opgesteld.
 (Foto M.I.A.T., Gent)

